

Dušan Moravec (rojen 4. oktobra 1920 v Ljubljani) ima ob sedemdesetem rojstnem dnevu pred seboj obsežen in občudovanja vreden literarnozgodovinski opus, sestavljen pravzaprav iz samih bazičnih raziskav, študij in interpretacij.

Tako je v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev, tej temeljni in kritični rekapitulaciji naše hipotetične klasike, izdal sedem Cankarjevih in deset Kraigherjevih knjig. Izdal: se reče, da jih je uredil po vseh eksaktnih pravilih pozitivistične tekstologije ter jih opremil z vsestransko dokumentacijo o genezi, značaju, pomenu in recepciji posamičnih besedil. Ti komentarji pogosto celo preraščajo besedila, o katerih govorijo, tako po obsegu kakor včasih kar tudi po svoji pričevanjski zanimivosti, pa čeprav ostajajo z vso skromnostjo le med tako imenovanimi »opombami«, skoraj anonimni v drobnem tisku na koncu knjige. Z enako uredniško natančnostjo in komentatorsko akribijo je Dušan Moravec objavil Pisma Frana Govekarja v treh obširnih zvezkih, ki postavljajo pred nas pač nepogrešljivo zgodovinsko gradivo o značilnih peripetijah in osebah v več kot pol stoletja naše kulturne ipd. tradicije, izpod peresa enega najvztrajnejših in obenem nemara tudi najspornejših »faktotumov« te tradicije. Sintetična rezultata Moravčevih preučevanj slovenske književnosti in kulture za časa moderne sta monografiji o Ivanu Cankarju in Lojzu Kraigherju, Cankar iz popularne Vidmarjeve zbirke Znamenitih Slovencev (1978), Kraigher kot samostojna, zdaj tudi nedvoumno »avtorska« monografija v okviru pisateljevega Zbranega dela (1990), in sicer prva (če ne štejemo politično onemogočene Koblarjeve monografije o Gregorčiču) iz serije, ki jo je koncipiral sicer že pokojni Anton Ocvirk, ustanovitelj in prvi urednik slovenskih »klasikov«, ki pa je ostala vse doslej nerealizirana.

In vendar: čeprav je Moravčevo delo za slovensko literarno zgodovino še tako obsežno in še tako odločilnega pomena, da mimo njega ne bo mogel nihče, ki se bo ukvarjal z dogajanjem slovenskega duha v tem stoletju, je dejstvo, da je najbolj avtentično in najvztrajnejše bistvo Moravčevega opusa povezano z gledališčem.

Z gledališčem: ne le zato, ker spremlja gledališče današnjega sedemdesetletnika od samih začetkov njegove duhovne kondicije, torej vse od srednješolskih let pred vojno, ko je – po lastnih besedah – »zagrešil nekaj razboritih ‚kritik‘ in vsevednih ‚glos‘ (le kdo jih ni, preden so ga spustili v teater pri zadnjih vratih) in se v njih ihtavo bojeval za Cankarjevo misel in proti njegovim ponarejevalcem in cenzorjem, pa tudi proti publicam, ki so bile izgovorjene ob dvajsetletnici umetnikovega slovesa«; spremlja ga nato pri novinarskem in uredniškem delu v redakciji Slovenskega poročevalca še v partizanih in nato v Ljubljani (1944–1949), kjer objavlja tudi kritike gledaliških predstav; spremlja ga med študijem književnosti na ljubljanski univerzi, zaključenim z diplomsko raziskavo Shakespearovih uprizoritev na Slovenskem, s temo, ki ostane ena njegovih poglavitnih preokupacij vse do danes. Spremlja ga, gledališče, z vso živo in naporno »praktično« intenzivnostjo še zlasti v trinajstletju 1949–1962, ko skupaj z igralcem in režiserjem Jožetom Tiranom ustanovi Mestno gledališče v Ljubljani ter v vlogi dramaturga pomaga pripeljati mladi oder do zavidljive višine tako v modernem repertoarju kot v posamičnih odrskih izvedbah; ko začne urejevati in izdajati tudi Knjižnico mestnega gledališča ljubljanskega, specializirano zbirko raznovrstnih teaterskih in teatroloških knjig, ki z vztrajnostjo,

edinstveno ne samo na Slovenskem, vsemu navkljub izhaja do danes. Spremlja ga, Dušana Moravca, gledališče potem tudi drugače, toda nič manj intenzivno v naslednjem trinajstletju (1962–1975), ko za Jankom Travnom prevzame ravnateljstvo – z lastnimi besedami: »mesto glavnega paznika« – v Slovenskem gledališkem muzeju in ko uspe razviti to institucijo iz muzejskega in dokumentacijskega središča le malo manj kot do polnopravnega inštituta za slovensko gledališko zgodovino. O raziskavah, ki so potekale (in še potekajo) pod njegovim okriljem, govorijo Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, redna publikacija, ki jo je 1964 osnoval Moravec, bil skupaj z Mirkom Mahničem dolga leta njen urednik in ki je do danes dosegla prek petdeset števil. – Gledališče ga je torej spremljalo in ga spremlja, Dušana Moravca, vse do danes, saj je tudi njegova jubilejna, zadnja knjiga – kajpada »last, but not least«! – posvečena čudnim oziroma čudesnim komedijanskim vibam, seveda znova v tisti – historični – optiki, ki je zanj sploh najbolj značilna: s kritično analizo slovenske gledališke misli med starim Bleiweisom in pesnikom Župančičem, med Prijateljem in Ocvirkom, Koblarjem in Vidmarjem idr. pod zbirnim naslovom Temelji slovenske teatrologije.

Kot že rečeno: ni dvoma, da predstavlja teater nekakšno težišče vseh Moravčevih knjig, tudi prenekaterih literarnozgodovinskih (omeniti je treba le komentarje k Cankarjevim in Kraigherjevim dramam v Zbranem delu, pa k pismom teatarskega direktorja in kritika Govekarja). Teater predstavlja težišče, kajpada ne le zato, ker ga je pač »spremljal«, obsedal in razburjal skozi vsa ta zadnja njegova najproduktivnejša desetletja; in tudi če pustimo v oklepajih zaslužno »dramaturgovanje« (skupaj z obširno priložnostno publicistiko) v Mestnem gledališču ljubljanskem v prvi, najnapornejši dobi tega odra. V Moravčevem opusu so namreč knjige, ki so za slovensko gledališče povsem izjemnega, povsem fundamentalnega pomena in ki postavljajo svojega avtorja ne le med prve, tako rekoč pionirske raziskovalce pri nas, ampak sploh med naše najveljavnejše pisce o gledališču in njegovi specifični slovenski tradiciji.

V teh Moravčevih najveljavnejših knjigah gre v prvi vrsti za gledališko zgodovino, ki ga avtor zastavi s svojim Shakespearom na Slovenskem, razpravo, ki je izšla v prvi, »diplomski« verziji v Slavistični reviji že 1949. in ki jo je avtor kasneje aktualiziral in razširil s pregledom uprizoritev do začetka sedemdesetih let ter objavil v prvi knjigi Shakespearovih Zbranih gledaliških iger (1978). Iz zgodnejših let je potem treba omeniti vsaj še monografska orisa Meščanov v slovenski drami (1960) in pa Vezi med slovensko in češko dramo (1963) ter dvojje esejističnih pričevanj o sopotnikih in kolegih iz Moravčevega gledališča, drobni knjigi, zaznamovani s čisto posebno intimno občutljivostjo: Podoba Jožeta Tirana (1970), Iskanje in delo Ferda Delaka (1971). Še prej pa je tu kapitalna knjiga pod naslovom Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967; delo, izdano »v počastitev stoletnice Dramatičnega društva«, je nastalo sicer v skupini, toda zasnoval ga je in kot glavni urednik pripeljal do konca ravnatelj gledališkega muzeja. To je seveda za sleherno raziskavo gledališke tradicije na Slovenskem ključna, izhodiščna, nepogrešljiva knjiga: »popis premier in obnovitev« z najvažnejšimi identifikacijskimi podatki na več kot 750 straneh.

Prav gotovo nastaneta na tem temelju v naslednjem desetletju (1974, 1980) tudi Moravčevi osrednji dve, najboljše in najpomembnejši knjigi: Slovensko gleda-

lišče Cankarjeve dobe (1892–1918) in Slovensko gledališče od vojne do vojne (1918–1941). *Knjigi tvorita celoto in predstavljata pregledni, sintetični zgodovinski oris gledališkega življenja na Slovenskem v času, ki ga na prvi strani zamejuje leto, ko v Ljubljani z Jurčičevo Veroniko Deseniško v režiji Ignacija Borštnika slavnostno odpro novo gledališko poslopje, namenjeno zgolj predstavam v slovenščini (današnja Opera), in na drugi strani italijanska okupacija Ljubljane (s kratkim »epilogom«, posvečenim medvojnemu času).*

Knjigi prinašata skrajno sistematično in popolnoma izčrpno dokumentirano obnovo slovenskega teatarskega prizadevanja med obema letnicama; obnovo – kolikor jo omogočajo tako imenovani »viri in literatura«, pisni in slikovni dokumenti, ki pa jih je mogoče uporabljati v zvezi z gledališko umetnostjo vedno seveda le z rezervo in natančno kritično previdnostjo, saj gledališkemu zgodovinarju pač manjka primaren predmet njegove raziskave, to je odrska umetnina sama, ki je – žal – nepremagljivo in skorajda brez preostanka efemerna. Moravčevi knjigi to seveda natančno vesta, zato ostajata razumno pri realnih možnostih. Z veliko erudicijo in akribijo, ki se pa pri vsej svoji pozitivistični temeljitosti niti najmanj ne odrekata živahnim in duhovitim esejističnim formulacijam, podajata iz zgodovine »Cankarjevega« gledališča in teatra med obema vojnama tisto, kar je mogoče zanesljivo verificirati: organizacijo in personalno politiko, sporede, vzpone in – neizogibne – stranpoti, pričevanja kritike in drugih očitvecev o posamičnih uprizoritvah, memoarsko zapuščino, ikonografsko gradivo, kolikor se ga je ohranilo... Obenem poskuša, kajpada z vso previdnostjo, tudi ovrednotiti posamezne pojave, obdobja in osebnosti, gledališke direktorje, dramaturge, režiserje, igralce in dramatike. (Zanimiva je zlasti osvetlitev Govekarja v prvi knjigi in režiserjev v drugi.) – Ali pa ni to skoraj vse, kar je sploh mogoče zanesljivega uporabiti in formulirati v teatrskem zgodovinopisju, še posebej, kadar raziskovalec ni mogel biti živa priča posameznim odrskim dogodkom oziroma igralskim umetninam?

Ne nazadnje je treba v Moravčevi teatrologiji omeniti vsaj še »podobo dramskega umetnika« pod naslovom Borštnik (1983), obsežno monografijo, ki z vsakršno faktografsko temeljitostjo, hkrati pa tudi z izredno pisateljsko subtilnostjo pripoveduje ambivalentno življenjsko in gledališko zgodbo enega najpomembnejših, domala legendarnih igralcev in režiserjev iz prvega rodu naših gledaliških profesionalcev. V Borštniku so se morda na najbolj reprezentativen način strnile vse najpoglavitejše kvalitete Moravčevega raziskovanja: zavezanost dejstvu, ki je zanj pomembnejša od vsakršne subjektivistične spekulacije, ki pa temelji vseskozi tudi na zelo tankočutno osebni – že kar literarni – občutljivosti, se reče na razumevanju in odprtosti tudi pred problematičnimi stranmi tega našega zmeraj tako ambivalentnega življenja, nekdanj in danes.

Andrej Inkret

Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Ljubljana